

הברית הנולדת באמירה

כמשפט מחובר אחד, על פני שני פסוקים לא ארוכים בפרשתנו, מתמצתת התורה את כל מערכת היחסים בין הקב"ה לעם ישראל:

אֵת ה' הָאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וְלָלֶכֶת בְּדַרְכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ, וְה' הָאֱמַרְךָ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו. (דברים כו, יז-יח)

הנה לנו, בפשטות מלבבת, גרעין ההרדיות שבלב הברית. עניין זה מוכר בתרבות האנגלית ממכתמים היתוליים. את הראשון חיבר ויליאם נורמן אינור: "זֶה דֵי מְדָהִים, / וְדָאֵי מוֹזְר, / שְׂבִיִּהוֹנְדִים / הָאֵל בְּחָר". כתשובה יהודית הולמת נכתבו כמה מכתמים, כגון זה: "הֵן זֶה בְּרוּר / וְלֹא מְדָהִים: / הֵם בְּחָרוּ / בְּאֵלֵהִים".

בין ה' לעמו יש קשר הדדי של אהבה. בני ישראל התחייבו לשמור אמונים לה' ולמצוותיו. ה' הבטיח לשמור על עמו כעל אוצרו, כי אף על פי שהוא אלוהי האנושות כולה שמור לו מקום חם במיוחד בלב (אם לנקוט לשון בני אדם) לצאצאיהם של אלו שהיו הראשונים לשמוע את קריאתו ולהיענות לה. זה בעצם התנ"ך כולו. כל השאר פרשנות.

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

קראנו כאן את הפועל "האמיר" שבפסוקים כאילו מובנו הוא מתן אמון ומחויבות, אך זהו רק אחד מפירושים רבים שניתנו לפועל נדיר זה. הוא בא מהשורש הנפוץ אמ"ר - אך כך, האמיר, בבניין הפעיל, אלו הן הופעותיו היחידות במקרא כולו. רש"י פירש שהפועל הוא "לשון הפרשה והבדלה", אך בפירושו לתלמוד כתב שלהאמיר בפסוקים שלנו עניינו לְשַׁבַּח. רב סעדיה גאון מפרש כי להאמיר את ה' מובנו להמשיל אותו עלינו, והאמרת עם ישראל בידי ה' עניינה ייחודו של העם להיות לה'. לדעתם של ספורנו ורד"ק להאמיר הוא לרומם. מלבי"ם הסביר שהכוונה היא לאירוסין. ר' יונה אבן ג'נאח - להלל ולשבח. חזקוני - להתרצות בתמורה למשהו. אבן עזרא פירש "מלשון גדולה" והזכיר את המילה אמיר שפירושה צמרת, אך גם ציין לשבח את פירושו של ר' יהודה הלוי, שעל פיו להאמיר הוא לגרום למישהו לומר.

בתרגומים ובפירושים של התורה ללשונות זרות מופיעים פירושים נוספים. בתרגום היהודי JPS האמיר מתורגם "לאשר". ר' אריה קפלן, בספרו 'התורה החיה', הסביר שהכוונה היא להצהרת מחויבות. חוקר המקרא רוברט אורי אלטר סבור שמוכנה של המילה הוא "להכריז". ובתרגומים הנוצריים - תרגום המלך ג'יימס מדבר על הכרזה והבטחה, התרגום הבינלאומי החדש לאנגלית נוקט "הצהרה", ותרגום נוסף, The Contemporary English Version, מדבר על "הסכמה".

הפועל המיוחד הזה ודאי אינו ניצב במקומו במקרה. התורה בוחרת במילים מדויקות. בדרך כלל בתורה הסגנון משקף מהות. הדרך שנבחרה לומר דבר קשורה תדיר בדבר הזה עצמו. כך גם כאן. לפנינו היגד בעל השלכות מרחיקות לכת על השאלה היסודית ביותר שבני האדם יכולים לשאול את עצמם: איזה סוג של קשר בין אדם לאלוהיו, או בין אדם לחברו, יכול להאציל

על חייו חן וחסד? תשובתה של התורה, תשובה עמוקה הדורשת מחשבה, מצביעה על הלשון, הדיבור, המילים. מכאן באה הבחירה בפועל אמ"ר לשמש הציר במשפט מרכזי כל כך באמונת ישראל.

עבודתו המאוחרת של הפילוסוף לודוויג ויטגנשטיין, בפתוחם של ג'ון אוסטין (בספרו 'איך עושים דברים עם מילים') ותלמידו ג'ון סרל (בספרו 'פעולות דיבור'), הסבה את תשומת לבנו לתפקידיה השונים של השפה. מאז ימי סוקרטס נטו הפילוסופים להתמקד בתפקיד אחד בלבד: השימוש בלשון לתיאור, להצגת עובדות. מכאן שאלת המפתח של הפילוסופיה, ולימים גם של המדע: האם אמירה זו וזו נכונה? האם היא תואמת את העובדות? האם היא מתיישבת עם עובדות אחרות? האם אנו יכולים להיות בטוחים בכך? אילו ראיות יש לנו? איזו ערובה יש לנו שאנו מאמינים בדבר נכון? השפה, מנקודת מבט זו, היא האמצעי שלנו לתיאור מה שישנו.

אלא שלשפה יש עוד תפקידים רבים. אנו משתמשים בה למיון, לחלוקת העולם לפיסות ייחודיות של מציאות. אנו משתמשים בה גם להערכה. "עשוי" ו"עלול" מצינות אותו דבר – סבירות ממשית שדבר מה יקרה – אך "עלול", בלשונו העכשווית, רואה אפשרות זו בחשש. גם "לאומיות" ו"לאומנות" שונות זו מזו בעיקר בערכיות הנלווית להן: "לאומנות" נאמרת בדרך כלל לגנאי. אנו משתמשים בשפה להבעת רגש. לפעמים אנו משתמשים בה כדי לכונן מערכת יחסים או אף כדי לאפשר את עצם השיח. האנתרופולוג ברוניסלב מלינובסקי קרא לזה תקשורת פאטית: זו שכל עניינה הוא עצם קיומה של התקשורת (הפסיכולוג רובין דאנבר טען לאחרונה שהדיבור הוא לבני האדם מה שהטיפוח ההדדי, כגון סירוק ופליית כינים, הוא לפרמאטים אחרים). אפשר להשתמש בשפה גם לשאלה, לציווי, להעלאת

השערות ולהפעלת דמיון. ישנן סוגות ספרותיות כגון הסיפורת והשירה המשתמשות בשפה בדרכים מורכבות כדי להרחיב את המגע המדמיון שלנו עם המציאות. הלך הנפש הפילוסופי-מדעי הרואה את התיאור כתפקיד המשמעותי היחיד של השפה, הלך רוח המגיע לידי קיצוניות בזרם הפילוסופי של הפוזיטיביזם הלוגי – הוא מעין חירשות-צלילים לרבגוניות העשירה של הדיבור.

התורה מעמיקה להתבונן במהותה של השפה ובכוחה. הדבר ודאי קשור לעובדה שבני ישראל בימי משה נמצאו במקום ובזמן שהאלפבית הופיע בו לראשונה – הכתב הפרוטו-שמי שכל האלפביתים הם צאצאיו הישירים או העקיפים. היהדות מגלמת את המעבר הראשון בהיסטוריה של אומה שלמה מתרבות שבעל פה לתרבות אוריינית. מכאן החשיבות המיוחדת שהיא מייחסת למילה המדוברת והכתובה. אנו רואים זאת כבר בפסוקיה הראשונים. פרק א' בספר בראשית מבטא הסתלקות דרמטית מהמיתוס. אלוהים דיבר והעולם נהיה. אין תחרות, אין מאבק, אין שימוש בכוח להכנעת כוחות יריבים; בקיצור, חסר בסיפור הבריאה כל מה שמאפיין מיתוסים, כל מיתוס בלי יוצא מהכלל. מילת המפתח בפרק היא הפועל "אמר". וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי... יְהִי. השפה בוראת עולמות.

זהו כמובן דיבור אלוהי, לא אנושי. אך אוסטין הראה כי יש לו אח ורע אנושי. יש דברים מסוימים שאנו יכולים ליצור במילים, בהשתמשנו בהן בדרך מיוחדת. אוסטין קרא להם "מבעים פרפורמטיביים" (או במונח הטכני פעולות אילוקוציוניות). כך, למשל, כאשר חתן אומר לכלתו "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל" הוא לא מצהיר על עובדה אלא קובע עובדה.

הסוג הבסיסי ביותר של מבע פרפורמטיבי הוא הבטחה. זהו שימוש בשפה ליצירת מחויבות. יש הבטחות חד-צדדיות (ראובן מתחייב לעשות משהו לשמעון) ויש הבטחות הדדיות (ראובן ושמעון מתחייבים זה לזה). יש הבטחות ספציפיות מאוד ("אני מבטיח לשלם לך אלף שקל") ויש בלתי-מוגבלות ("אני מבטיח לדאוג לך, יהיה אשר יהיה"). הדוגמה העילאית למחויבות הדדית בלתי-מוגבלת בין בני אדם היא הנישואים. הדוגמה העילאית למחויבות הדדית בלתי-מוגבלת בין אנשים לאלוהים היא הברית. ועל כך מדברים צמד הפסוקים שלנו: על כי ה' ועם ישראל מתחייבים הדדית באמצעות כריתת ברית: מערכת יחסים הנבראת באמצעות מילים ומתקיימת באמצעות כיבוד המילים הללו.

זהו ההיגד הרדיקלי ביותר בתנ"ך. אין לו מקבילה של ממש בשום דת אחרת. הקדושה העילאית נמצאת בשפה כאשר משתמשים בה לכוונן קשר מוסרי בין שני צדדים. פירוש הדבר הוא שמערכת היחסים הנעלה ביותר היא כזו שאינה תלויה בעוצמה, בכוח-עליון או בהיררכיית כפיפות. במערכת יחסים של ברית, כל צד מוקיר את משנהו. ברית קיימת רק על יסוד הסכמה חופשית. ועוד: שבין האל האינסופי לאנושות האפסית בגודלה יכולה להיות מערכת יחסים – כי באמצעות השפה הצדדים יכולים לתקשר. התורה מיוסדת על שתי עובדות מפתח: (א) אלוהים מדבר. (ב) אלוהים מקשיב. השימוש בשפה ליצירת מערכת יחסים של מחויבות הדדית הוא הקושר בין אלוהים ואדם. ואם כן, פירוש צמד הפסוקים שלנו הוא זה: "היום, באמצעות פעולה של דיבור, עשיתם את ה' לאלוהיכם, וה' עשה אתכם לעמו". מילים, שפה, פעולה של אמירה, יצרו מערכת יחסים של מחויבות נצחית ובלתי-מוגבלת.

היהדות היא ברית. נישואים בין אלוהים לבין עם. התורה היא כתב-הברית. היא הכתובה, חוזה-הנישואים, של עם ישראל, שנתן לו חתנו ה'. הברית הזו אפשרית בזכות השיח: הדיבור וההקשבה. זה שורש הכפילות שבתורה, קיומן של תורה שבכתב ותורה שבעל פה. בתורה שבכתב אלוהים מדבר אלינו; בתורה שבעל פה אנו מדברים אליו – משמיעים לו את פרשנותנו למה שאמר לנו. היהדות היא השיחה הפתוחה לאין קץ, והמחייבת הדדית, בין שמיים וארץ.

למרות השפעתה העמוקה של היהדות על שתי דתות צעירות ממנה, הנצרות והאסלאם, השתיים לא אימצו רעיון זה (התיאולוגים הנוצרים אמנם מדברים על ברית, אך הם מתכוונים לברית מסוג אחר, חד-צדדית יותר מכפי שהיא הדדית). בברית החדשה ובקוראן אין שיחות בין אלוהים ואדם מסוג הדיאלוגים המקראיים בין אלוהים לבין אברהם, משה, אליהו, הושע, ירמיהו, יונה, חבקוק ואיוב. היהדות, הנצרות והאסלאם – דת הדיאלוג המקודש, דת הישועה ודת ההכנעה – הן שלושה דברים שונים. השימוש בשפה ליצירת קשר מוסרי של אהבה בין המוחלט ליחסי, באמצעות ברית ושיחה, הוא המייחד את היהדות מן האחרות. וזה הרעיון המובע בפשטות בשני הפסוקים שלנו: ההאמרה, כינון היחסים באמצעות אמירה, היא העושה את ה' לאלוהינו ואותנו לעמו.